

gyobb hirdetőik is voltak egyben; nem lehetett úgy végigsétálni a belvárosi korzón, hogy az ember ne találkozzon volna többször és több formában is Az Est vagy a Tolnai Világlapja hirdetéseivel. A nagyobb, mindmáig ismert hirdetőik közé a Tungsram, a Dreher, a Zwack, a Törley, a Pick, a Herz, és a Meinel cégek tartoztak.

A legtöbbször művészi igényességgel megtervezett, hirdetőoszlopokon elhelyezett plakátok, majd később az épületek tetejére erősített fényreklámok színesebbé és izgalmasabbá varázsolták az utcákat, ám jelentősen átalakították a városi tereket. Már a húszas–harmincas években kedvelt hirdetési forma volt a ma is mindannyiunk által ismert szórólap, a reklámajándék, az árleszállításokról és újdonságokról értesítő reklámújság, a kedvezményre jogosító és levásárolható szelvény, a kézzel írott személyes hangú reklámlevél, a reklámbélyeg, a reklámtáska, a nyeregményszelvény, sőt a Párisi Nagyáruház képes katalógussal is rendelkezett.

A mindent elárasztó reklámok elől menekülőket szeretném megvizsgáztatni: egykor a jegyek, táviratok és postai utalványok hátlapján is hirdetések voltak; igaz, nem létezett sem tévé, sem internet. És hogy mi a reklám lényege egy 1930-as kézikönyv szerint? „Ne dolgokat adj el, hanem ideálokat, érzéseket, önmeg-

becsülést, bizalmat, boldogságot.”
Nil novum sub Sole.

SZELKE LÁSZLÓ

(Szerkesztette Csapó Katalin és Karner Katalin, FSZEK – Geomédia Kiadó, Budapest, 2003, 272 oldal, 7390 Ft)

PÓTÓ JÁNOS:

Az emlékezés helyei *Emlékművek és politika*

Minden valószínűség szerint az elmúlt évek egyik legérdekesebb könyvét veszi kezébe az olvasó. Pótó János nem monografikus szobortörténetet ír, hanem azt próbálja felmérni, hogy a politikai agitatív szándék hogyan kívánta önmagát szobrokba önteni, illetve a számára nem kívánatos műveket eltávolítani. Elsősorban az 1945 utáni időszakra, így értelemszerűen a kommunisták vezényelte átrendezésre koncentrál. De könyve valójában – bár valóban Budapest „szoborügyi” fordulatáról (is) szól – sokkal inkább politikai rendszerek összehasonlító elemzését adja kezünkbe. Hiszen semmi sem lehet jellegzetesebb kor-/korkép, mint azok az emlékművek, amelyekben egy korszak önmagát akarja kifejezésre juttatni.

Az, hogy állítóik a szobrokkal manipulálni és befolyásolni akarják a közhangulatot, a közzílést – eddig is

nyilvánvaló volt. Nagyjából azt is sejthettük, milyen szándékok mozgatták az elmúlt évszázad politikusaikat különböző szoborállítási és -ledöntési akcióik során. A két világháború közötti korszak irredenta szobrai ugyanúgy politikai célt szolgáltak, mint az 1945 után számolatlanul felállított Lenin- és felszabadulás-szobrok. Az viszont már korántsem elhanyagolható különbség, hogy míg az előbbieket valóban egy ország közhangulatával, közgondolkodásával egyeztetek, addig az utóbbiak soha nem számíthattak valódi köztámogatásra. (A Pótot által hivatkozott közvéleménykutatás, amely szerint 1990-ben a társadalom jelentős része akár a helyén is hagyta volna a különböző agitatív szobrokat, véleményem szerint árnyaltabb vizsgálatot igényelne.)

Visszatérve az „összehasonlító rendszerkritikára”, ezen a síkon számos érdekességet hoz felszínre a könyv. Mert a szoborállítást először is valaki elhatározza, majd pénzt és engedélyeket szerez hozzá, végül (!) sorra kerül a szobrász... (Ennyit a művészetről.) De ki és hogyan dönti el, hogy kinek, hol és miből állítsanak szobrot, emlékművet? Hiszen nem mindegy, hogy magánszemélyek fognak-e össze – mint a Wallenberg-szobor esetében –, vagy a Párt legfelsőbb vezetése határoz arról, hogy Sztálint kell nézegetnünk, ráadásul egy rendkívül ronda tér közepén.

Sztálinnal kapcsolatban külön érdeme a műnek, hogy nem csupán a végül felállított szoborról, hanem az egész „pályáztatási” eljárásról, a pályamunkákról is részletes, esztétikai szempontokat sem nélkülöző elemzést ad (a kötet képanyaga határozottan *nem* hagy kívánnivalót maga után!), sőt kitér a Regnum Marianum templom kálváriájára is. A kommunista döntéshozókat nem menti fel, azonban tényekkel támasztja alá, hogy a legenda, amely szerint az épületet *kizárólag* Sztálin szobra miatt bontották el, nem igaz.

Ugyancsak elgondolkodtató, milyen elvek és eszmék mentén bontottak le, illetve nem állítottak helyre szobrokat 1945 után. Sőt azon is el kell töprengenünk, kik voltak valójában döntéshozó pozícióban az országban, ha a megszálló hatóságok (a szovjetek) határoztak emlékművek és szobrok felállításáról, akaratukat pedig – mily meglepő – a helyi hatóságok teherbíró képességét figyelmen kívül hagyva, szisztematikusan keresztülerőltették. A kérdés kapcsán végül belügyminiszteri rendelet kiadására is szükség volt, amely nem csupán a szovjetek erőszakosságának jeleként, hanem a központosítás – a társadalom totális központosítása – felé tett lépésként is értelmezhető.

A könyvből egyértelművé válik, hogy a kommunista-szocialista rendszerek hihetetlen energiát fek-

tettek abba, hogy a köztéri emlékműveket propagandájuk szolgálatába állítsák. A legkirívóbb – és talán a legkevésbé érthető – hogy a Tanácsköztársaság idején miért helyeztek akkora hangsúlyt a megelőző korszak monumentumainak – szerencsére – ideiglenes eltüntetésére.

Konklúzióink talán az lehet, hogy éppen ideje meghaladni a politikai szempontok korlátlan érvényesülését ezen a téren, vagy legalábbis nyugvópontra kellene juttatni néhány olyan vitát, amelyek akár még most is borzlják közéleti kedélyünket.

ÖTVÖS ISTVÁN

(Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 314 oldal, 3880 Ft)

TISCHLER JÁNOS:

„Hogy megcsendüljön minden gyáva fül”

Tischler János értekezésének tartalmára nem a címként feltüntetett verssor, hanem az alcím világít rá: *Lengyelország és Magyarország a két nemzet sorsfordító történelmi eseményeinek idején, 1956-ban és 1980–81-ben.* A 2001-ben lengyelül is megjelent kötet két részre és időszakra tagolódik, amelyek eszmeileg, társadalmélektanilag egy adott történelmi folyamattal szembeni közösségi magatartás tükröi.

Az első rész a magyar és a lengyel októbertől Nagy Imre kivégzéséig és annak lengyel visszhangjáig foglalja össze a jelzett évek eseményeit. A témában kiválóan felkészült történész imponáló forrásanyag birtokában mutatja be, hogy a Moszkva akarata ellenére a LEMP Központi Bizottságának VIII. plenumán első titkárrá választott, korábban „kegyvesztett” Gomułka helyzetét miként stabilizálta a három nappal később, október 23-án kirobbant magyar forradalom és szabadságharc, amely a „lázadásra hajlamos lengyelekről” elterelte a Varsó pacifikálására már parancsot kiadó Hruscsovék figyelmét. Mind a lengyel pártvezetés, mind az egyébként Gomułka mögött felsorakozott lengyel nép tisztában volt azzal, mit köszönhet a magyarság kommunista világrendet megrengető felkelésének. Nem véletlen, hogy nagyobb gyógyszerküldemény elsőként Lengyelországból érkezett. Az ezt szállító repülőgép október 26-án landolt Budapesten, amelyet rövid idő alatt még tizenöt hasonló követett. Ezek nemcsak gyógyszert és élelmiszert hoztak, hanem újságírókat, tudósítókat is, akik tárgyilagosságukban is megrázó erővel tájékoztatták a lengyel közvéleményt a magyarság drámai küzdelméről.

A magyar események azáltal is kezére játszottak Gomułkának, hogy az újdonsült első titkár a rájuk való hivatkozással igyekezett (sikerrel) le-